Пароплав ішов по Дніпру вниз. Пружний вітерець дихав йому назустріч прісною свіжістю великих вод, тонким половецьким духом далеких степів.

Швидко світало. Пасажири на палубі заворушились. Першими прокинулись два дідугани, що з самого вечора дружно хропіли, опершись один об одного спинами біля труби пароплава. Звично почали згортати свої шинелі сержанти, які цілу ніч спали просто серед палуби — покотом, цілою командою. На лавках уже пудрилися чепурні студентки, крадькома зазираючи в люстерка і викликаючи лагідну цікавість жилавої літньої колгоспниці, що сиділа поблизу на перекинутім догори дном плетенім кошику. Поруч з колгоспницею, позгинавшись між кошиками, ще міцно куняли кілька її односельчанок.

— Це ви, мабуть, на канікули, дівчата? — запитала колгоспниця зичливо, по-материнському.

Одна з студенток ледве помітно зітхнула.

— Ні, тьотю... В нас уже призначення на руках. Вчителювати їдемо.

— Он воно що... Вчительки, значить, уже... А я думала — студентки. Минулого тижня все студенти їхали. Скільки того народу вчиться!.. Як глянеш — серце радується.

Жінка, повільно обсмикуючись та обтрушуючись, підвелася, випросталася на повний зріст: висока, огрядна, дебела.

Голосно, міцно позіхнула, дивлячись на рожевіючий схід. Потім, обережно переступаючи через ноги своїх сонних супутниць, вибралася на вільне місце, підійшла ближче до дівчат. Стала, як мати серед дочок: привітна, спокійна, в новій зеленій тілогрійці, застебнутій на всі ґудзики,

у білосніжній хустці, що красиво обрамляла її засмагле, обвітрене обличчя.

— А мене оце в область викликали на нараду по зеленому конвейєру. Третій рік начальникую на фермі,— жінка стримано посміхнулась,— До війни була дояркою, а тепер наставили завом. Опанувала, кажуть. У вівторок поїхала з дому, а вже, знаєте, якось аж знудьгувалась, наче місяць їжджу. Зустріла оце на пристані наших,— колгоспниця вказала очима на жінок, що спали поміж кошиками,— питаю, як там телята? Сміються. Вони від колгоспу привозили абрикоси на базар, гроші на баркас торгуємо. Можна тут сісти? — жінка, запросто відсунувши чемоданчик котроїсь із дівчат, присіла на краю лавки.

Весь схід жеврівся. І все небо світлішало, росло, мовби підіймалося пароплаву назустріч. Чисте повітря було напоєне терпкою вранішньою свіжістю. Серединою ріки по ясному, спокійному фарватеру ще снували де-не-де своїми легкими човниками бакенщики, гасили померклі вже, ледве помітні сигнальні вогні.

— Який тут Дніпро широкий! — захоплено вигукнула одна з дівчат, білолиця, жвава, з гострими плечиками.— Звечора, коли ми лягали спати, береги були зовсім близько, хоч рукою дістань... А зараз он як розступились...

— Широко, просторо, аж дух забиває,— озвалася інша.— Роздолля!

— Йдемо по озеру Леніна,— пояснила колгоспниця.— Незабаром пороги.

— Пороги? — студентки тісніше оточили свою супутницю, збуджено, довірливо зазираючи жінці у вічі.— Тітонько, це ж так цікаво!.. Ті самі пороги?

— Ті самі... Оце вже вони й починаються.

Дівчата одразу якось урочисто притихли. Мовби війнуло на них чимось давнім, оспіваним, романтичним. "Б'ють пороги: місяць сходить..." А зараз вони, дніпровські пороги, десь тут, занурені в глибинах, затоплені високо піднятими водами.

— Тьотю, а ви бачили пороги? Ще тоді, раніш... Коли вони були зверху.

— Надивилася,— враз хмурніючи, відповіла колгоспниця.— Бодай не згадувати.

— Чому ви про них так... неприязно?

Якусь хвилину жінка мовчала. Всілась зручніше, склавши руки під грудьми, обвела дівчат уважним поглядом.

— Бачу, ви не тутешні?

Дівчата відповіли, що справді пропливають у цих місцях вперше.

— Тож-то й воно... А я виросла тут, між камінням, як тая чайка берегова. Років до тридцяти чи й більше, окрім порогів, нічого не бачила.

Жінка замислилась.

Сонце вже зійшло. Дніпро заграв, замигтів, скільки видно, мовби прикритий сліпучою широколистою травою. Від крутого далекого берега на воду лягали оливкові тіні.

— Ви тепер ось вчитеся, скрізь вам дорога,— рівним, спокійним голосом заговорила жінка,— а я у ваші роки далі своєї хати ніде не

бувала. Жила, як узаперті. Та хіба тільки я одна? Всі ми жили немовби з зав'язаними очима.

Село наше стояло якраз поміж двома порогами — Лоханським і Звонецьким. Вийдеш, було, на берег, глянеш ліворуч — нижче села один поріг сивіє; глянеш вище села — там другий вирує. Той скажений, а той ще скаженіший: нікуди не випустить. Замикали вони, як замками, нас від усього світу. Залишався відкритим один-однісінький шлях — до куркулів та колоністів у найми.

Чоловік мій теж був корінний дніпровець, лоцману-вав з товаришами. Водив чужі плоти зверху вниз через усі дев'ять порогів. Це вони йому, сердезі, й віку вкоротили... Небезпечна, страшна була робота! Інший нізащо б не витримав. Як наближаються, бувало, до порога, то прощаються один з одним, хрестяться, а тоді, зв'язавшись між собою канатами, пускаються стрімголов униз, у ревище, у чорторії. Кругляки, налетівши на каміння, свічками стріляють угору. А ми, жінки, стоїмо на березі, кожна сама не своя. Бо не знаєш, чи обійдеться там щасливо, чи, може, приб'є хвилею до берега твого мужа з розкраяним черепом.

Отак і я свого діждалась. Якось надвечір принесла низова хвиля мого Свиридона та й кинула на берег... Приймай, лоцманко, свого хазяїна. І — все. Вертались мої діти додому сиротами, а я — удовою.

Після того, було, місця собі не знаходжу, як зашумлять пороги. Наче душу з тебе живцем вимотують. Треба сказати, що шуміли вони не завжди, а лише на дощ, на негоду. Були для села ніби як барометром. Коли добра година — їх не чути, мовчать. А коли зашуміли вже глухо десь нижче і вище села, так і жди на завтра якоїсь напасті. Кидаюсь, було, мов неприкаяна, зачувши той шум. А він же скрізь тебе знаходить, крає тобі серце, про чоловіка нагадує...

Старший син, коли підріс, теж затявся: піду в лоцмани.

Не пустила. Вистачить, кажу, з них і одного. Іди краще до Осауленка, пороги там теж високі. Це в нас багатій був Осауленко, "глитай, або ж павук". Собачні повен двір, коні — як змії. У неділю мчить вулицею — ні на кого не гляне, не поздоровкається. Швидше зминай, бо роздавить. Найкращі землі, родючі балки він посідав, Осауленко... А коли трапиться, що чиясь курка межу переступить,— уб'є одразу. Дитина на його володіння ступне — знівечить і дитину. Скарги? Сльози? Усе дарма! Всюди його сила, його закон:

"Проти мене і небо моє".

Послала до нього сина. Ламав там хребта, аж поки почалась колективізація. Усе переінакшилось під ту завірюху. Осауленка ми вирядили геть із села. Поїхав десь на північ пасти білих ведмедів.

А син мій незабаром став збиратися на Дніпробуд. У той час туди вирушала молодь з усіх наших придніпровських сіл. "Піду,— каже,— мамо!.. Поховаємо порога, осяємо все навкруги електричним сонцем". Я не перечила, хоча й мало вірила у його плани. Та як це, думаю собі, можна поховати отаке громаддя, отаке страхіття, що віками лежало впоперек Дніпра? Що то значить: темна, затуркана була,— посміхнулася раптом лоцманка, наче комусь далеко-далеко.

— А будівництво йшло та йшло. Цілі села стали переселятися далі від берега, в степ. Ми на горбі, то нас не зачіпали. І ось одного дня, вже після весняної повені, дивимось — раптом вода прибуває! Неначе наступає друга весна. Спочатку затопило Осауленкову леваду, що тяглася низом край села, потім стали меншати пороги, занурившись у воду здоровенний камінь, що стирчав посеред Дніпра саме навпроти моїх вікон. Ми його звали Драконом. Переспали ще ніч, прокидаємось вранці — матінко моя рідна!.. Немає ні порогів, ні Дракона, ні старих берегів. Усе покрите водою, красується перед нами — скільки око сягне — велике озеро Леніна!

Приходять сусіди, весело гомонять, жартують:

"Що це, лоцманко, у тебе за син? Пороги затопив, синє море під материні вікна виплеснув".

Незабаром освітилися наші колгоспи. Високі щогли всюди розійшлись по степу. У моєї куми просто на городі поставили трансформатор, аж боялася спочатку, що гроза вдарить. Потім звикла. Та як не звикнути: молотарки, віялки, трієри, млин, майстерня — все працювало на електриці. Засяяла і в моїй хаті лампочка Іллiча. Відтоді вже, було, ні в кого не побачиш на стелі кружала сажі від каганця, завжди чисто.

Приїхав мій Василько з Дніпрельстану у відпустку. Вже партійний, вчений, уже технік чи механік при турбінах. Погостював тижнів зо два, а тоді й каже: "Поїдьмо, мамо, покажу вам електричне серце України — Дніпрельстан". Поїхали. Обійшла я з ним усі споруди. І на греблі була, і внизу біля самих турбін, і шлюзувалася двічі. Повернулася додому, розповідаю нашим артільцям усе, що бачила: електричне царство, та й годі. "Це я,— кажу,— мабуть, уже в комунізмі побувала".

Відтоді всі наші колгоспи просто-таки поріднилися з Дніпрельстайом, зрослися ми з ним одними жилами. Йому заболить — і нам защемить. Погасло в хаті світло, вже ти й переживаєш: чи там не аварія на Низу? Засвітиться— радіємо: все, значить, гаразд.

Почалася війна. Чоловіки пішли в армію, а ми протитанкові рови риємо вподовж Дніпра. О, які ми тоді були люті! Не те що ножами — хустками готові були б різати отих окупантів.

А за Дніпром уже щоночі заграви червоніють.

Одного вечора почала гаснути електрика в наших хатах. Повільно, тихо, сумно так згасала, ніби назавжди.

Погасла.

Наче вмер хтось у хаті. Темно, моторошно відразу стало. Дочка Надя одвішує замасковані вікна та вся тіпається, плаче. А у вікна — пожари з-за Дніпра... Нічого страшнішого не бачила в житті, як оті пожари серед темряви. То в однім місці, а то вже й там і там над степом хмари розжеврюються... І гуркіт. Цілу ніч десь далеко на півдні — в районі Дніпрельстану — гриміло та гуркотіло.

Вранці уся наша артіль була на березі. Мовчки стоїмо, дивимося з горба, як вода поволі спадає, спадає і раптом виринають з неї... пороги! Камінь Дракон виліз на поверхню. Весь чорний, покритий мохом та слизом... Якимись гнилими водоростями оплутаний. І пороги теж виринули, заплiснявілі, чорні, аж люті наче на всіх нас.

Зашуміли.

Страшно стало. Мурашки побігли по мені.

"То ж не пороги,— думаю,— виринули, то виринуло наше прокляте минуле!"

Зійшла, спала вода. На затопленій колись Осаулен-ковій садибі і скрізь понад Дніпром болота утворились. Риби — хоч возами нагрібай. Та ніхто їй не рад. Протухла, загнилася, засмерділа нам всю Слобідку. Задихнутися можна було.

І рушили ми битими шляхами на схід. Корови ревуть, гублять молоко просто на шлях, не встигаємо здоювати. Ворожі літаки шуліками шугають над головою. На переправах завізно, тіснота, колотнеча...

Опинилися ми аж за Волгою. Російські колгоспники зустріли нас привітно, по-братньому. Потіснилися з своєю худобою, дали місце для нашої ферми і сіна виділили. Засукали ми рукава, взялися разом з ними

кувати перемогу для фронту. Працювали щиро, від усього серця, перехідний прапор обкому та облвиконкому тримали. Ферма наша постачала сусідній госпіталь молоком та маслом. Ми вже так її плекали, так берегли!..

А як повернулися в сорок третьому до своєї Слобідки, то ще здалека чуємо: шумлять осоружні пороги. Шкіряться з води своїми кам'яними зубами.

"Будьте ви,— кажу,— прокляті!"

Незабаром приїхали до нас представники Дніпро-буду. Листа привезли мені від Василька. Скликали мітинг біля сільради, звернулися до людей. Сколихнулася наша Слобідка: партія кличе на відбудову! Значить — Дніпрогес буде!

Надя моя прийшла увечері з комсомольських зборів радісна така, весела. Я одразу догадалася, в чім річ. "їдь,— кажу,— доню, їдь, помагай братові... На таке діло всією душею тебе благословляю. Потопіть їх, осоружних, дайте людям ясне оте світло, що було до війни".

"Ще ясніше дамо",— відповіла вона мені. А наступного дня — лопату на плечі і гайда з дівчатами на станцію. Може, і ви чули про мою дочку? За неї часто передавали: Надя Білозер, знатна бетонярка... Вона в мене бідова...

Тепер ми знову з електрикою. І молотимо, і воду качаємо, і силос ріжемо нею. Знову переживаємо за Дніпрогес, як тільки блимне контрольна лампочка на стовпі. Коли напруга тимчасово знизилась, так уже й знайте: на "Запоріжсталі" плавку дають, ми з ними на одній лінії. Поріднилися і з Дніпрогесом, і з "Запоріж-сталлю" назавжди. Кожну хвилину серцем чуємо одне одного.

Прийду оце, буває, увечері додому, ввімкну світло, і стане так мені легко, наче рідні діти залетіли в хату, виповнили її сонцем. А вийду на озеро Леніна — пливи, лоцманко, куди хоч, не під кам'яними замками живеш... Хто не бачив їх, наших порогів, тому — ось як вам — просто, мабуть, не віриться: невже були? Згрізна ревіли, шуміли тут людям ціле життя...

Уже не шумлять.

Жінка вмовкла. Дівчата сиділи мов заворожені, дивлячись у задумі на широкий, залитий сонцем Дніпро. За бортом пароплава сонце стовпами стояло у воді, просвічувало її гострими радіусами вглиб. Повновода, аж ніби трохи опукла ріка рясно мигтіла, сяяла в далечінь.

1950